

DĚJINY JEDNOTY BRATRSKÉ

NAPSAL ThDr RUDOLF ŘÍČAN

S kapitolou o bratrské theologii
od ThDr Amedea Molnára

PRAHA 1957 KALICH

[Úvodem]

JUBILEJNÍ ROK živě připomněl potřebu shrnout výsledky dosavadní dějepiscké práce o Jednotě bratrské a poskytnout konečně českému čtenáři souvislý obraz jejích dějin od jejích počátků až po závěr její cesty v Janu Amosovi Komenském. Podáváme jej zde v rozsahu daném rozměry jediného svazku a přece šíře, než jak připouštělo určení sborníku „Jednota bratrská 1457–1957“, kde vyšel na str. 11-107 předběžný výtah této práce. Ve znění jen málo zkráceném má tato kniha vyjít také německy v berlínském nakladatelství Union Verlag.

Laskavý čtenář brzy pozná, že klademe hlavní důraz na vnitřní život Jednoty, na ráz jejího sborového života, na její řády, na její pojetí kněžství, na vztah k pánům, kteří do ní vstoupili, na její poměr k sesterským církvím reformačním. Její theologii věnuje závěrečnou kapitolu Amedeo Molnár, jenž pro německé vydání v další kapitole shrnul také výsledky úvodní studie své knihy „Českobratrská výchova před Komenským“.

Bádání o Jednotě zdaleka není uzavřeno. Většina pramenů k jejím dějinám čeká teprve na vydání. Letošní výročí slibně oživilo pracovní zájem dějepisců domácích i cizích, ač ovšem sám živý zájem našich protestantských církví o odkaz bratrských otců vedl a vede k stálému studiu jejího života. K jejímu místu v českých dějinách vůbec bude se nepochybně vracet naše historická věda. Také studium osobnosti a díla J. A. Komenského vybízí další badatele k zevrubnému poznání prostředí, v němž rostl náš veliký pedagog a myslitel. Vychází tedy naše kniha s přáním, aby další práce o Jednotě brzy umožnila obraz ještě úplnější a všestrannější.

V Praze v březnu 1957 Rudolf Říčan

[I] Kořeny

Jednota pokračuje v tendencích české reformace – Negativní příčiny českého náboženského hnutí: porušení církve a křesťanské společnosti – Odpor proti Antikristu – Soud Božího slova – Náprava církve a jednotlivců – Milíč. Dobrý kněz – Vzorný sbor – Boží slovo a večere Páně – Matěj z Janova – Betlemská kaple – Štítový – Mistři – M. Jan Hus 12 – Viklef a české náboženské hnutí – význam Husův – Čtyři pražské články – Sociální stránka husitství – Husitské strany – Umírnění pražané – Rozhodní táboři – Valdenští v Čechách – Orebité – Chiliasté – Táborské bohosloví – Lipany – Kompaktáta – Sjednocení husitských stran – Kompromis – Hlouchy toužících po lepší církvi – Vilémovští – Štěpán z Kroměříže a jeho stoupenci

HUSITSKÁ REFORMACE byla velkým pokusem o nápravu církve v krizi posledního věku jejím navrácením ku počátkům, k slovu Písma, ke vzoru prvotní církve. Její rozběh se zastavil daleko před cílem. Odkaz husitství vzala za svůj Jednota bratrská. Pochopit její počátky nelze jinak než přihlédneme-li k jejím kořenům v předchozím českém náboženském hnutí. Již tam shledáme tytéž základní otázky a požadavky, které žily v Jednotě po celý čas jejího trvání.

Negativním činitelem, jenž dal vzniku české reformace ode druhé poloviny 14. století ráz, byla především porušení církve v jejích mravech. Jevila se zvláště v křiklavém úpadku života kněží a mnichů. Těsné spojení s papežskou kurií jako důsledek zřízení pražského arcibiskupství [1346] a pražské university [1348], povznesení Prahy na sídelní město předního křesťanského panovníka, když se český král Karel [1346-1378] stal německým králem a římským císařem, to vše otevřelo dokořán dveře vlivu porušené církve papežské na církev v Čechách, která ovšem ani prve nebyla bez poskvrny. Již předtím se tu ozývaly protesty proti zesvětštění církve z úst valdenských a již jejich hnutí mělo do jisté míry doprovod sociální. Ale velická většina českého národa se hrozila cesty sektářství, jsouc věrna myšlence jediné církve, vedené z Říma. Hlasy, které se v Čechách ozývaly proti jejímu porušení, vyznívaly ve volání po nápravě církve celé. Vědomí, že v čele českého státu stojí titulární vladař křesťanské Evropy, přispívalo snad k tomuto širokému pohledu českého křesťana na úkol daný těm, jimž stav církve nesmí být lhostejný, protože se přičí vůli nebeského Pána církve.

Počínající rozvrat feudální společnosti, s níž byla středověká církev tak těsně spjata, již dala posvěcení a tak přispívala k falešnému dojmu její oprávněné trvalosti a tím k víře v trvalost kteréhokoli řádu lidsky vytvořeného, otvíral

nové porozumění eschatologické zvěsti o příchodu Pána církve i světa. Přijde k soudu, k dovršení svého panování, k docelení svého smilování, k nápravě lidských věcí i k očistě církve. Tato zvěst je spojena s naléhavostí provždy platnou. Lidské zapomnětlivosti pomáhají ji aktualizovat znamení času: neutěšený stav církve i křesťanské společnosti, vyzývavá zpupnost mocných, a to právě i mocných prelátů s papežem a s kardinály v čele, kteří se posazují na stolicí Kristovu a apoštolů, aby se kochali v moci a v požitku tam, kde chudý Kristus dal zcela jiný příklad služebníka a trpícího Spasitele. Církev se svým vedením duchovním i světským nabyla antikristovského charakteru, jemuž se musí vzepřít ti, kdo chtějí zachovat věrnost Kristu.

Tento odpor bude veden proti vládě Antikrista, jehož představu česká reformace zpravidla spojuje se zkaženou církví vůbec, jež ovšem především vidí v papežství a v těch světských mocnostech, které podporují vládu hříchu v církvi a v křesťanské společnosti, nejsouce poddány Králi králů, jímž jest Beránek. Tento odpor bude veden proti zkaženosti církve ve všech jejích stavech. Bude směřovat proti oporám tohoto stavu církve. Proti mnišství, jež zakrývá pravé cíle Kristovy církve povrchním zdáním zvláštní zbožnosti v předstírané chudobě na účet skutečně chudých věřících. Proti scholastice a ustanovením církevního práva, neboť učenost scholastiků a dekretalistů zakrývá prostou pravdu Písma, zatemňuje světlo evangelia, s přímé cesty Páně zavádí do labyrintu cest a nálezků lidských, dává svobodu hříchu a ruší smysl pro spravedlnost.

Česká reformace se rodí pod tlakem Božího slova a soudu, jemuž: bude podrobeno všeliké tělo. Slovo Hospodinovo je břemenem i příčinou k radosti a výzvou k akci těm, kdo uslyšeli: „Naplnil se čas, a přiblížilo se království Boží. Čiňte pokání a věřte evangeliu.“ Mar. 1, 15. Slovo Boží - to je slovo Krále, jenž přichází, aby požádal počet z vladařství od malého i od velkého, od církve celé.

Odtud volání po nápravě církve, která má vyjít vstříc Kristu jako nevěsta okrášlená svému ženichu. Náprava bude provedena kázáním Božího slova, jež má v sobě nesmírnou sílu svou pravdivostí, svou služebností jako nástroj svatého Ducha. Kázání volá k zastavení životního shonu a k totální revisi směru a hodnot života. Naléhavě zvěstované Boží slovo má zarazit člověka, má obrátit cestu církve k oslavě Boha, zároveň však má pomoci církvi i jejím jednotlivým

údům, aby byli vytrženi z hrozící záhuby, aby církev byla vyproštěna ze svého zpuštění.

Náprava církve slovem Božím není však možná bez vážné, opravdové nápravy jednotlivců, především těch, kdo se cítí puzeni k tomu, aby ku pokání volali své okolí. Tato vážnost v pojetí důsledků evangelia, obrácená k vlastní osobě, provází výrazně působnost Milíče Z Kroměříže, jež František Palacký nazval otcem české reformace. Tento kněz a úředník císařské kanceláře pražské, rodem Moravan, povzbuzen příkladem Rakušana Konráda Waldhausera, jež byl do Prahy povolal za kazatele Karel IV., vzdal se r. 1363 svých výnosných hodností, aby se oprostil ode všeho styku se svatokupectvím, a dotvrzoval své reformní kázání příkladným životem askety cele stravovaného žárem horlivosti v kazatelském povolání, v duchovenské péči a ve skutcích lásky, obrácené i k vykřičeným hříšnicím, až r. 1374 zemřel v Avignoně, kde byl u papežského dvora vyslýchán, ale obdržel skvělou satisfakci. Milíč chtěl být čistým knězem, toužil po tom, aby církev vůbec měla dobré kněze příkladného života a snažil se vychovat je.

U téhož Milíče je pozoruhodná snaha vytvořit sdružení těch, kdo se dali získat pro novou cestu. Byly to ony obrácené hříšnice, na druhé straně pak jeho žáci, budoucí kazatelé, které obojí shromažďoval ve dvou oddělených částech svého Nového Jerusalema na Starém Městě Pražském. Již Václav Novotný postihl ve vytvoření tohoto společenství, k němuž náleželo i nejbližší okolí ústavu, Milíčův úmysl vytvořit vzorný sbor.

Základem tohoto společenství a celého nápravného úsilí Milíčova jest, jak jsme pověděli, Boží slovo, horoucí láska k němu a veliká horlivost v jeho naléhavém kázání tváří v tvář příštímu skonání tohoto věku. K lásce ke slovu Božímu přistupuje u něho veliká touha po těsném spojení s Kristem ve svátosti večeře Páně, kterou doporučuje i laikům k nejčastějšímu užívání. Odtud očekává zároveň posilu k novému životu. Večeři Páně vrací se u Milíče smysl eschatologický. Jde o stolování s Pánem, jenž dá divotvornou sílu účastníkům svého těla a své krve. Jako někdy Cyprian žádal, aby eucharistie byla poskytována ku posile těm, kdo stojí v boji mučedlnictví, tak ať nyní slouží svátost těm, kdo se vydávají v zápas s Antikristem pro obnovu církve. Spojení s Kristem ve svátosti dá záchranu v tísní krise světa.

Spojuje-li Milíč pohled k porušení církve s myšlenkou na Antikrista, jest mu jeho přítomnost zároveň jistým příznakem brzkého zásahu Božího, jenž přivodí konec tohoto světa a nastolí království své. Toto eschatologické očekávání zvyšuje vážnost a odpovědnost křesťanovu a pudí jej k činu, dokud Bůh dává čas, aby se svět připravil k Božímu příchodu i k Božímu soudu. Eschatologická nadějnost vkládá se tak do víry Milíčovy, vyhlízejíc po nových, i v trestání slavných skutcích Hospodinových.

U Milíčových žáků pokračuje eschatologické očekávání i zaujetí Božím slovem. V Matějovi z jihočeského Janova, vyškoleném na pařížské universitě [† 1393], jeví se tato touha vroucími výroky o lásce k bibli a snahou podřídit měřítku naléhavého slova Božího všecken život osobní i církevní. To je hlavní myšlenka jeho základního spisu „De regulis Veteris et Novi Testamenti“ [O pravidlech Starého a Nového Zákona]. Matěj vidí úpadek církve v jejím zevním bohatství, naději na její reformu v častém přijímání svátosti a v působení kazatelů, orlů, andělů vyslaných ke žni před koncem tohoto věku, v jejichž řadě stojí Waldhauser a Milíč jako dvojice svědků u světa nenáviděných, odhalujících Antikrista v nepravé církvi a volajících k boji s ním a s jeho nálezky, které musí být vymýceny. Jediné slovo Boží potrvá na věky a církev bude přivedena k ideálnímu vzoru církve prvotní v její prostotě a čistotě. Matěj znal myšlenky Joachima de Flore a viděl se v počátcích Třetího věku, věku Ducha svatého, v němž Kristus čelí pronásledování pravé církve, jehož se dopouští Antikrist, svými kazateli a přerokuje člověka. Ovšem i zřetelné stopy mystiky dávají zbožnosti Matějově ráz.

Stoupenci Milíčovi a Matějovi vybudovali r. 1391 V Praze nedaleko Nového Jerusalema, zatím od protivníků zrušeného Betlemskou kapli.

Tu je patrný přední kladný činitel vzniku českého náboženského hnutí. Boží slovo, obsažené v Písmu a odtud hlasitě mluvící do lidského života. Slovo neměnné, jednou provždy zapsané do biblických knih, a zároveň slovo neustále živé a zápalné. Český termín „Čtení“, často kladený místo „Písmo“, zvláště jde-li o Evangelium, ukazuje v husitské terminologii k této funkci Slova, které chce být hlasitým čtením prohlašováno, aby bylo slyšeno jako vzkaz platný pro dnešek.

Toto slovo mluví do života jednotlivce i do života křesťanské společnosti. Má co říci do poměrů, v nichž lidé žijí. Před Bohem, přicházejícím ke

konečnému soudu, není lhostejný vztah člověka k člověku, ani uspořádání lidské společnosti v jejích třídách. Není před ním lhostejná křivda, k níž dochází podrobením a ujařmením chudých bohatým, poddaných rolníků a dělníků pá-nům a předním měšťanům i církevním prelátům, kteří se ochotně přiřadili k vyšším třídám, aby se podíleli na jejich privilegiích a nárocích vůči poddaným. Slyšeli jsme již, že porušenost církve volala po nápravě. Volala i k zamyšlení, co vlastně církev jest.

U Matěje z Janova má učení o církvi veliký význam. Nikoliv církev hierarchická, ale společnost vyvolených od Boha tvoří pravou církev Kristovu. Církev neviditelnou v tom smyslu, že ji nelze ztotožnit s církví patrnou lidskému oku: v té jsou vedle dobrých i zlé údové, ač do ní vlastně nenáleží. Ale to neznamena nedbalost k církvi v její pozemské tvářnosti. Církev zde na zemi rytěřující má být všemožně přiblížena svému nebeskému základu a cíli, projevenému tak určitě v příkladu církve apoštolské.

Zeman Tomáš Štítný ze Štítného v jihovýchodních Čechách přináší do hnutí přes svůj jinaký konservatismus nový tón: píše o „obecných věcech křesťanských“ ve smyslu mírně reformním česky, tedy jazykem lidu, domýšleje a kladně hodnotě utřídění feudální společnosti ve tři stavy: vyučující stav kněžský, vládnoucí stav panský a pracující stav selský. Celá řada mistrů a profesorů pražské university zatím vydávala latinská pojednání o potřebě reformy církve v hlavě i v údech, zůstávali však přitom v rámci akademických úvah bez dostatečné rozhodnosti k činu.

Mistr Jan Hus spojuje v sobě tendence dotavadního hnutí ve zvláštní síle. Jako universitní učitel působí na své posluchače i kolegy latinskými projevy reformními. Jako kazatel v Betlémské kapli pokračuje v práci někdy Milíčově, ač se slabším zaujetím eschatologickým, obrácen přímo k přítomným úkolům nápravy církve ve všech vrstvách, zejména mezi kněžími. Sdílí učení o církvi jako společnosti vyvolených. Zde i v rozhodnosti reformních požadavků, mezi něž náleží zejména zbavení kněžské majetku, aby se tím opravdověji věnovali duchovenským úkolům, je podporován spisy Viklefovými.

Jan Viklef zapůsobil mocně na české náboženské hnutí propracovaností svého učení a svého církevního programu i svým filosofickým realismem, který vedl k větší opravdovosti v pojetí dogmatu i života v církvi než zesláblý, tou dobou jinak módní nominalismus. Zdůraznil také s nemalou určitostí princip

autority Písma v církvi a měřil jím články učení i řády církve římské. Dal svým českým čtenářům do rukou hotové formulace: z jeho knih přejímal Hus celé partie nejen ve spise o církvi, ale i v polemice proti svatokupectví. Jiní čeští bohoslovci převzali i Viklefovo učení o remanenci [trvání] chleba a vína ve svátosti oltářní, názor protichůdný římskokatolickému dogmatu o přepodstatnění obojího živlu ve skutečné, hmotné tělo a krev Kristovu.

Z toho, co jsme pověděli prve, je však zřejmé, že se reformní hnutí v Čechách vyvíjelo již před Viklefem, majíc právě v Čechách i po hospodářské stránce své příčiny. Neobyčejné bohatství církve, vlastníci přes třetinu půdy v království, vedlo v otázce kněžského majetku k reformnímu programu všechny, jimž toto bohatství spolu s kněžskou náročností bylo na újmu, šlechtu nižší i vyšší stejně jako měšťany a venkovský i městský lid. Viklef výrazně dopověděl a docelil, co v myslích českých stoupenců nápravy již žilo a pobízelo k rozhodným slovům i činům. Husité jej ctili názvem „evangelický doktor“.

Hus, jenž přes svůj kladný vztah k anglickému učiteli evangelické pravdy nepřijal jeho učení remanenční, stanul v čele strany horlící pro nápravu, vtělil očištěné pojetí evangelia do svých kázání a spisů, jimiž silně přispěl k ustálení českého spisovného jazyka, a za poznanou pravdu položil život na kostnické hranici 6. července 1415. Podlehł nepochopení a zlobě těch, kdo se buď rozhněvali pro jeho požadavek chudoby kněžstva a pro jeho volání po kázání závazné všem křesťanům bez rozdílu světské hodnosti, buď se zarazili nad jeho učením o církvi a nadto viděli kacírství ve vytrvalosti, se kterou žádal, aby mu domnělé bludy byly dokázány Písmem. Před autoritou církve, ať už ji představoval papež nebo nyní místo něho koncil, se nesklonil. Podlehnuv - zvítězil, povážíme-li důsledky jeho smrti v plamenech. Zásada poslouchati Boha více než lidí, byť šlo o nejvyšší instanci ve viditelné církvi, slyšet hlas Boží v Písmu nad každou tradici minulých křesťanských věků a nad každé usnesení současných církevních sněmů nebyla od té doby umlčena. Husovo svědectví dovršené mučednictvím osvědčilo velikou sílu nejprve v Čechách, potom však i ve světové reformaci, která následovala sto let po jeho smrti. Těm, kdo byli v Čechách nesení myšlenkami Milíčovými a Matějovými, prožívající tíseň doby s pohledem upřeným k posledním věcem světa, byla mučednická smrt Husova ohnivým dokladem přítomnosti moci Antikristovy, jenž je při díle proti nebeskému Pánu církve. Bude třeba mu odpovídat a tím určitěji pracovat o nápravě.

V SAMÝCH Čechách a na Moravě nešli všichni stoupenci reformy týmž směrem; a pokud v jejich směru lze najít společné zásady, nedospěli stejně daleko v jejich domyšlení a prosazení. Jejich společným programovým prohlášením se staly Čtyři pražské články z roku 1419–1420, které vyjadřují odkaz Milíčův a Matějův v dalším stupni rozvoje. Jde tu především o svobodné kázání Božího slova. Touha po častém přijímání svátosti–spolu s rozhodnutím postavit ustanovení Spasitelovo nad ustanovení lidské – vedla k požadavku, aby všem věřícím, tedy nejen kněžím, byla večeře Páně podávána celá, to jest pod obojí způsobou, aby se nikomu neujímalo z celého požehnání nabízeného ve svátosti a aby uložení Kristovo: ‚To čiňte na mou památku ... pijte z toho všichni ... ‘ [Luk. 22,19; Mat. 26,27] nebylo rušeno nálezem lidským. Husův přítel a spolumojovník M. Jakoubek ze Stříbra zjistil ostatně, že se pod obojí podávalo v církvi římské až do 12. století, a že bylo podávání pouhého chleba [hostie] dlouho církví odmítáno jako manichejský blud. Třetí pražský článek zakazoval světské panování kněžím a mnichům a žádal jejich chudobu po příkladě Kristově a apoštolů. Článek čtvrtý ohlašoval konání kázně ve všech stavech křesťanské společnosti ‚kažením a stavováním‘ smrtelných hříchů.

Za všemi těmito články zní vědomí prožívané s větší menší intenzitou, že křesťanstvo žije v posledním věku lidstva. Kázání slova Božího má dokonat očistnou a záchrannou funkci prací věrných svědků Božích, než přijde den soudu, a upevnit vytrvalost věrných za rozmachu moci Antikristovy. Je neodvolatelným úkolem všech věřících. Plná účast při stole Páně má posílit nezeslabeným pokrmem a nápojem jejich společenství v témž zápase víry, zpřítomnit jim blízkost Kristovu i slibů o jeho konečném vítězství, manifestovat rovnost dítek Božích a jejich nárok na spravedlnost, která bude v Kristově příchodu plně uplatněna. Královské vládě Kristově musí církev vykročit vstříc návratem k apoštolskému vzoru, jenž vede kněze zpět k životu v chudobě a ctnosti, všechny stavy pak k ukázněnosti života podle Božích přikázání, v jasném odlišení od hříchu. Je třeba číst patristické doklady, jimiž pražští a táborští bohoslovci doprovodili Čtyři články, abychom plně obsáhli smysl i východisko husitského programu.

Husitské strany se odlišovaly různým náboženským stanoviskem i sociálním programem, neboť s českým hnutím náboženským těsně souviselo úsilí

po změně sociálních poměrů a husitská reformace byla zároveň revolucí. Tíseň pocházející z vnitřní situace v Čechách za rozporů mezi králem Václavem IV., vyšší šlechtou a duchovenstvem, obecná nespokojenost s církví a s kněžstvem pro jeho moc a lakotu, touha po zlepšení sociálních podmínek v měšťanstvu, zvláště v jeho chudších vrstvách, stejně jako mezi poddanými sedláky a ještě více v chudině venkovské i městské spojily se s programem reformačním. Vedly k výbuchu, jenž nadto měl do jisté míry i přízvuk národnostní, pokud se za udržení dotavadních řádů či zlořádů v církvi a v křesťanské společnosti stavěl německý vysoký klerus v Čechách a německý patriciát českých měst. Povězme však hned, že náboženské hnutí v Čechách vždy nějakou měrou strhovalo i české Němce, takže národní ráz husitství nikdy nepřevládá bez výjimky. Důklad, že šlo o reformu celé církve a celé křesťanské společnosti.

Umírnění husité ve straně pražské zůstávali vcelku v mezích, po něž dospěl kostnický mučedník. Čtyři články vyjadřovaly pro ně maximum požadavků. Jinak zejména trvali na římském svěcení svých kněží ve smyslu osobní apoštolské sukcese a byli vůbec vedeni snahou po obnově dohody s římskou církví i s papežskou kurií, která se po kostnickém koncilu opět ujala vedení katolické církve. Živý smysl pro jednotnost církve zatěžoval na druhé straně jejich rozhodnost pro nápravu jejích základů, takže po katolicku uznávali autoritu církevních otců a učitelů. I když zdůrazňovali Písmo na předním místě, ponechávali v platnosti katolická dogmata a řády: vzývali svaté, uznávali očištec, vrátili se k transsubstanciačnímu učení o živlech večeře Páně, užívali ornátů a dodržovali obřady, svátky a posty římské církve. Eschatologii pojímali spíše ve smyslu individuálním, spirituálním a nad časovým než ve smyslu universalisticky objektivním. Rozuměli jí tedy ve smyslu středověkého učení, jež zbavilo pohled k posledním věcem původní nadějnosti a průlomnosti. Zbýval tu pohled k věčnosti bez očekávání a bez chtění převratných změn, jimiž by byla křesťanská společnost přebudována. S konservatismem církevním šel u nich ruku v ruce konservatismus sociální. Do pražské strany se seskupili bohatší měšťané v Praze i ve mnoha venkovských městech, šlechta a univerzitní mistři. Sekularisací majetků církevních byly jejich sociální požadavky uspokojeny; dalších revolučních změn si nepřáli. Brzy se vraceli k monarchismu. Dlouho soutěžili v týchž sociálních vrstvách se stranou ještě konservativnější, která se od římské církve dělila vlastně jen podáváním večeře Páně pod obojí. M. Jan Rokycana,

zvolený – papežem nikdy nepotvrzený – husitský arcibiskup, dosáhl však časem toho, že se tento směr s pražskou stranou sjednotil a trvalé nepřátelství Říma posílilo v pražské straně určitost ve vědomí, že kompromis s Římem musí mít své meze.

Rozhodní husité měli hlavní středisko v nově založeném městě Táboře, po němž se také nazývali, ač jejich strana tvořila celý svaz měst českých a moravských. Nižší šlechta a střední vrstvy měšťanské s těmi venkovany, kteří spolu tvořili tábořskou polní obec [armádu], dávali tábořské straně ráz po stránce třídní. Jejich kněží a bohoslovci pokročili nad pražany téměř bezvýhradně k zásadě, že jen Písmo je zdrojem a pravidlem učení a života v církvi Kristově. Ve své konfesi z r. 1431 vyjádřili plně princip, že sám Ježíš Kristus je svrchovaným zákonodárcem církve. Pravda jeho slova musí být stále zkoumána, a znovu aplikována. Tradici a církevní sněmy však neuznávali, leč by jejich výroky souhlasily s Písmem a s obyčejí prvotní církve. Odmítli úctu svatých, obrazů, ostatků, neuznávali očištec, nekonali mše za mrtvé, nedali na postní řady církevní, zjednodušili bohoslužby a úplně do nich zavedli mateřský jazyk, což pražané učinili jen částečně. Jejich kněží konali bohoslužby v prostém šerém šatě a při večeři Páně užívali prostých nádob a kvašeného chleba. S Římem se rozešli stejně rozhodně jako s králem Zikmundem. S celou rozhodností se postavili proti vyšší šlechtě, a proti biskupům a porušenému kleru vystupovali jako Boží mstitelé. Zvolili si vlastního biskupa, Mikuláše z Pelhřimova. Měli výrazné bohoslovce, kteří promýšleli biblické učení, opírajíce se o spisy Viklefovy. Přijali jeho remanenční pojetí večeře Páně a pokročili v tom směru výkladem, že Kristus je při svátosti přítomen posvátně, duchovně, mocně a pravdivě, nikoli však hmotně; vždyť je od svého vstoupení na nebe na pravici Otcově, odkud přijde v oslaveném těle teprve při posledním soudu.

Vedle Viklefa a před ním, namnoze souhlasně s ním v řadě jednotlivostí, působilo na tábořské myšlení i valdenství, zastoupené v jižních Čechách mezi německými kolonisty, od nichž jistou měrou pronikalo asi i mezi český lid. Doprovázelo touhu selského lidu po lepším sociálním postavení, brojící proti povýšenosti pánů i proti bohatství kněží. Některé zprávy mluví o valdenských jako o povstalcích [1340]. Na druhé straně zamítali válku a trest smrti. Společenský řád relativisovali chválou chudoby, odmítali také nádherné chrámy a obřady, nevěřili v očištec a v přímlyvy svatých, nectili obrazy. Z kázání na hoře

[Mat. 5-7] vytěžili Šestero nejmenších přikázání: nehněvati se na bratra bez příčiny, nevzhledati žádostivě na ženu, nepropouštět manželku kromě příčiny cizoložstva, nepřisahat, neodplácet zlým za zlé, milovat nepřátele. Papežskou církev vinili z nenáležitého spojení se státem. Když papež Silvestr přijal císaře Konstantina do církve a navzájem se od něho dal obohatit a obdařit světskou mocí [legendě o tom věřil celý středověk], byl vlit jed do církve. Valdenští odvozovali svůj původ od nezkažené církve předkonstantinovské vypravováním, že Petr Valdus žil jako současník Silvestrův, že se vzepřel spojení s císařskou mocí a udržel skupinu věrných křesťanů stranou od církve zavedené do porušení. Valdenské učení tradovala i skupina drážďanských mistrů v Praze, zvláště M. Mikuláš z Drážďan, jenž r. 1417 zemřel v Míši jako mučedník pro kalich. I skrze ně mohly působit valdenské zásady na tábory. Brzy se však poměr změnil. Valdenští, po celá pokolení zvyklí na existenci v ústraní, našli ve vítězných tábořech oporu a organizovali se nově za jejich pomoci, takže i valdenství v Německu bylo tudy posíleno.

Vedle táborů tvořili stranu jim příbuznou, ale v učení a zvláště v obřadech pražanům bližší orebité, zvaní tak podle návrší u Třebechovic v královéhradeckém kraji. V jejich čele stál politicky Jan Žižka. Po jeho smrti [1424] se jmenovali sirotci. Naopak radikálním křídlem táborů, zejména v počátcích města Tábora, tedy v letech 1420–1421, byli chiliasté. Shromáždili se na Tábor, vyhlížeje brzký konec všech věcí. V očekávání Kristova příchodu se zbavili svých usedlostí, svůj majetek složili ve prospěch celku náběhem ke spotřebnímu komunismu křesťanský motivovanému, prohlašovali úplnou rovnost všech lidí, zejména tedy zrušení feudálních třídních rozdílů i odstranění robot a dávek pánům a kněžím, na něž obojí má dolehnout rukama věřících přísný trest za jejich hříchy. Tito chiliasté byli vydatnou složkou bojových čet tábořských v nadšeném boji s císařem Zikmundem za jeho prvního vpádu do Čech a velice přispěli k záchraně husitství před zevním nepřítelem; kompromitovali však své hnutí, i pro sociální maximalismus ostatním vrstvám národa nepřijemné, dvojím způsobem. Ve falešném domnění, že již nastal nový věk beze hříchu, propadli někteří z nich libertinismu [adamité, které Žižka vojensky potřel pro jejich mravní výstřelky, od odpůrců ještě zveličené]. Jiní z chiliastů vykládali večeři Páně jako pouhou památku smrti Kristovy, nevěříce, že by při ní byl Kristus nějak zvláště přítomen. V očích všech druhých husitů, tím spíše v očích katolí-

ků, bylo toto učení bezbožným rouháním, které zaslouží nejpřísnějšího trestu. Mezi tábory mělo jistý ohlas, nežli jejich vedoucí bohoslovci prosadili učení výše formulované. Symbolické pojetí večeře Páně přijali chiliasté od francouzských emigrantů, kteří byli vypuzeni z rodné Pikardie pro svůj spiritualismus a hledali na čas útočiště v Čechách [r. 1418] jako v zemi náboženské svobody. Symbolický výklad večeře Páně byl odtud zván pikartstvím a jméno pikart znamenalo po dvě stě let v českých zemích nejhoršího kacíře.

Chiliasté neprosadili na Táboře komunistickou praxi. Nicméně zůstalo eschatologické zaměření trvalým motivem tábořského bohosloví - právě proto, že nepodlehlo chiliasmu, zklamanému záhy omylným datováním očekávaného konce. Táboři žili ve vědomí, že jsou nástrojem Božího trestání zpronevěřilé církve. Posilovali se večerí Páně ve svém Božím bojovnictví. Dovedli snášet tíži boje i ztrátu života v jistotě, že Kristus vládne a Antikrist bude zničen, jak provolávali svými manifesty do dalekých končin Evropy. Tím určitější byl jejich nápor proti světu vedenému papežem a císařem. Táboři zůstali mezi husity živlem politicky i sociálně nejpokrokovějším a uplatňovali vladařský nárok Kristův i v těchto oblastech. Převratnou změnu v sociálních poměrech ovšem nestačili provést ani oni. Pod tlakem poměrů doby nezralé pro zrušení třídních rozdílů vrátili se k feudálnímu dělení křesťanské společnosti ve tři stavy, jak toto dělení u nás rozvíjel již Štítný. Město Tábor mělo brzy své selské poddané, od nichž vymáhalo roboty a dávky, zvláště když k tomu nutila potřeba vydržovat obec polem pracujících. Táborští kněží se zasazovali o to, aby za válečných operací byl selský lid co možná šetřen, ale docela zmírnit tvrdost války se jim nepodařilo.

Napětí mezi husitskými stranami se vybíjelo diskusemi i válečnými srážkami. Proti zevním nepřítelům se však husité stavěli jednotně k obraně i k útoku, až přinutili katolický svět k jednání o Čtyřech pražských článcích na basilejském koncilu, když byli zejména táboři přiměli katolické biskupy, aby za rozhodčího soudce uznali Písmo a příklad apoštolské církve. Pražské články byly položeny za základ smíru mezi husity a koncilem. Ale delegáti basilejského sněmu vypožadovali napětí mezi pražany a tábory. Obratnou diplomacií dosáhli toho, že se pražané spojili s českými katolíky a porazili vojska tábořská a sirotčí u Lipan r. 1434. Tábořská vojska pozbyla ostatně obliby ve vlastní zemi, jíž se stala přítěží, když se dala příliš vést vojenskými cíli a klesla s původní mravní výše, zvláště když se k ní přimísili kořistníci. Roku 1436 bylo pak

jednání s koncilem dokončeno. Pražským článkům nebyla ovšem přiznána závaznost pro celou církev, jak bylo v původním programu husitů. Koncil uznal platnost těchto článků - v míře však velmi omezené - jen pro křesťany v Čechách, kteří se jimi chtěli řídit. Šlo zejména o kalich. Zeslabené pražské články zvou se nyní kompaktáta. Proti původním úmyslům české reformace vzniká tak prakticky osobitá česká církev podobojí, vůči Římu až na svěcení kněží samostatná, papeže koncilem zvoleného jinak nedbající, s vlastní administrativou, které určovala ráz strana pražská s Rokycanou v čele, přece však stále usilující o uznání se strany církve římské.

Táboři se drželi ještě řadu let jako zvláštní jednota politická i jako zvláštní církev, zatím co se Rokycanovi podařilo hned po Lipanech přimět sirotky ke vstupu do strany pražské. I táboři byli pak v letech čtyřicátých přinuceni, aby se podřídili sjednocovací politice husitského arcibiskupa a politického vůdce husitů, jímž se tou dobou [1444] stal Jiří z Poděbrad. Jednota husitů a jejich věrnost kompaktátům měla být zárukou jejich odolnosti vůči trvající nevráživosti Říma i předpokladem pro další jednání s papežem, aby uznal pravověrnost podobojích. Roku 1452 se Jiřímu docela poddal i sám Tábor, sociální strukturou již zcela podobný ostatním českým městům s jejich zájmy hospodářskými a obchodními.

Církev Rokycanou vedená nesla na sobě zřejmé známky kompromisu. Touha po shodě s katolickou církví, která reformaci odmítala, srážela se se snahou vybudovat českou církev na nové základně. S římské strany byla husitská církev stále doháněna k tomu, aby se co nejvíce vracela k římským dogmatům a řádům. Římská strana pojímala kompaktáta jako krajní mez ústupků, kdežto v duchu husitství bylo rozvíjet a uplatňovat zásadu platnosti Písma nad tradicí. Husité směru pražského se s principem tradice důsledně nerozešli a byli jím znovu a znovu zatěžováni. Rokycana nebyl nikdy uznán za arcibiskupa, ač za ním stála většina národa. Kněží čeští se musili ucházet o svěcení u nepřátel husitství. Vládl únava z dlouhého boje i z duchovního napětí, do něhož uváděl husity stálý odpor katolických theologů proti husitským zvláštnostem. Češi těžce nesli, že jim byla i po vyhlášení kompaktát projevována nedůvěra jako kacírům. I po mravní stránce nastal v církvi české pokles, pochopitelný při neurčitosti v zásadách. Nedostatek kněží svěcených od biskupů vedl k snížení po-

žadavků na jejich opravdovost, vzdělání a mravní kvality, často v křiklavém rozporu s původním očištným programem první husitské generace.

Zevní jednotu poměry vynucená neznamenala jednotu uvnitř. Na jedné straně byl patrný vliv nejkonservativnějších z někdejší skupiny krajní pravice, jinde se jevil vliv někdejších táborů a vůbec směru rozhodnějšího. Zvláštní autoritu si zachoval britský viklefovec Petr Payne, zdomácnělý v Čechách a stojící mezi husitskými stranami. Od místa k místu tvořily se hloučky a skupiny laiků, nespokojených stavem církve podobojí, i když zůstávali v jejím rámci a uznávali mravní autoritu Rokycanovu. Seskupovali se volně kolem toho onoho kněze, jenž si získal pověst zvláštní opravdovosti a mravní výše, takže za ním zdaleka docházeli jednotlivci, aby byli účastni jeho služeb. Šlo o kněze pražské strany, v nichž však se ozývaly tendence rozhodnějšího husitství. Takový byl Martin Lupáč, osvědčený bojovník za kompakτάta, r. 1435 zvolený za biskupa vedle Rokycany, určitý zastánce zásady, že zákon Boží převyšuje zákon lidský a nepotřebuje aproby církve: to je hlavní these jeho obrany kalicha, husity znovu zavedeného z poslušnosti ustanovení Kristova. Působil ve venkovských městech. Jiní chodili za knězem Jakubem do Divišova za Benešovem nebo za Janem Opočnou. Jiní byli upoutáni klášterem vilémovským na Čáslavsku, osazeným husitskými mnichy. Měliť i husité kláštery, byť zůstaly řídkou výjimkou. Vilémovští rozvinuli zásadu, že požívání večeře Páně je akt poslušnosti zákona Kristova; i podávali – mnohým na podiv – kdekomu, i zjevným hříšníkům i bláznům, aby se tak stalo Božímu zákonu zadost. Když však vilémovští mniši začali vynucovat na poddaných sedlácích platy, pohoršili se nad jejich jednáním někteří z této skupiny jako nad nenáležitou lakotou a odloučili se od nich.

Na Moravě se shromáždil kruh horlivých vyznavačů kolem kroměřížského kněze Štěpána [po r. 1450], utrakvisty, jenž zvláště zdůrazňoval kněžskou chudobu a prostotu bohoslužeb; o večeři Páně pak učil, že jí má být užíváno denně, hříšný kněz však že neposvěcuje a svátost z jeho rukou přijatá nemá platnosti. Pro tuto zásadu těžce trpěli stoupenci Štěpánovi, s nímž byli vypuzeni z Kroměříže; někteří byli i upáleni. Od Štěpána se oddělili ti z nich, u nichž nabyly vlivu radikální názory o večeři Páně, bloudili pak od místa k místu, až přes mnohá příkoří dosáhli trvalého útulku v Klatovech. Odpor k nehodným kněžím zůstal výrazným znakem jejich vyznání. Popuzovali jím proti sobě veřejnost a zvláště kněze, kteří se jimi cítili postiženi. Ale neshodli se ani s Marti-

nem Lupáčem, na ten čas farářem v Klatovech. Jinou skupinu spatříme kolem Petra Chelčického v Chelčicích.

Šlo zřejmě o skupiny nejednotné, nesoucí v sobě spíše možnosti dalšího tříštění nežli vytvoření širšího společenství, jež by tyto horlivce různého zaměření obehlo. A přece se sejdeme mnohými z nich v témž kruhu Jednoty bratrské.